

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/26361>

Please be advised that this information was generated on 2019-06-18 and may be subject to change.

Een armring voor Hercules Magusanus

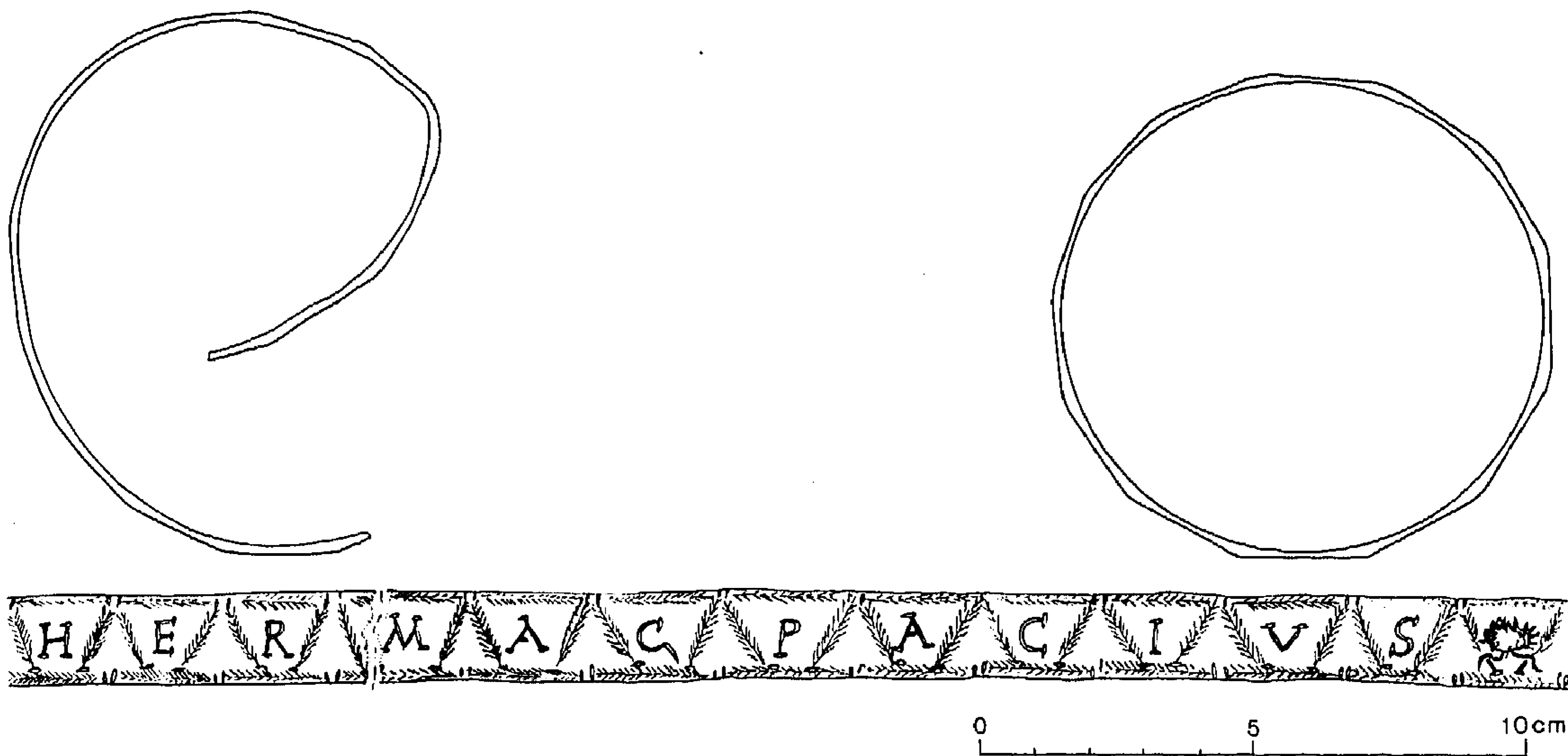
J. E. Bogaers en J. K. Haalebos

Op 15 april 1992 heeft H. R. J. Vroon (Maurik, lid van BATO) te Waardenburg in de gemeente Neerijnen (Tielerwaard) een opmerkelijk voorwerp uit de Romeinse tijd aangetroffen (afb. 1). Het was gelegen boven op een z.g. oude woongrond, in een boomgaard, waarin ook reeds in 1991 Romeinse archaeologica aan het licht zijn gekomen. Thans betreft het een slechts licht beschadigde en verbogen, 1-2 mm dikke armring, die oorspronkelijk gesloten is geweest en vervaardigd is van zacht, hoogwaardig zilver (meded. R. Arens, edelsmid, Nijmegen). De band, die aan de binnenzijde geen duidelijke sporen van slijtage vertoont, is 1,55-1,7 cm breed, aan de buitenkant dertienhoekig en aan de binnenzijde min of meer rond; de diameter heeft ongeveer 8,85 cm bedragen. Op de dertien vlakjes van de polygoon, die elk ca. 2-2,5 cm lang zijn, is een versiering gegraveerd van vier palmtakjes; bovendien is in het centrum van twaalf vlakjes een letter gegrift in de vorm van een

5-7 mm hoge kapitaal, en op het dertiende een kransje (*corolla*) met linten (*vittae*). De letters vormen tezamen een Latijnse inscriptie: HER(*culi*) MAG(*usano*) PACIVS (krans). De palmtakken en de krans zijn hoogst waarschijnlijk bedoeld als symbool van een overwinning.

De ring weegt thans nog 77,179 gram. Het ziet er naar uit dat voor de vervaardiging een hoeveelheid zilver is gebruikt ter grootte van 3 *unciae* (of 1 *teruncius* of *quadrans*), d.i. een vierde Romeins pond (*libra*) of 81,86 gram. Wellicht is de zilversmid uitgegaan van een strip zilver ter lengte van 1 Romeinse voet (29,57 cm); de uitslag van de armring bedraagt 29,2 cm.

Het opschrift laat ons weten dat dit sieraad door een zekere Pacius gewijd en ongetwijfeld ook geschonken is aan Hercules Magusanus. Zoals bekend, was deze een godheid die voornamelijk vereerd is in het gebied van de Neder-Rijn, in de provincie Germania Inferior¹. Zijn naam komt vooral voor op

1. Zilveren armring, in 1992 gevonden te Neerijnen-Waardenburg. Schaal 1 : 2. Tek. E. J. Ponten.

wijaltaren, munten en - in sterk afgekorte vorm - op armringen². Deze ringen zijn in het CIL (*Corpus Inscriptionum Latinarum*) alle als bronzen voorwerpen vermeld, maar het exemplaar uit Grimlinghausen, dat zich thans bevindt in het Stadtgeschichtliches Museum te Düsseldorf, is zeker van zilver en aan de buitenzijde met gouden letters ingelegd. Het heeft een ronde, gesloten vorm met een diameter van 9,5 cm en een breedte van 1,4 cm. De tekst van de inscriptie luidt: HER(*culi*) MAG(*usano*), gevolgd door een waarschijnlijk als versiering bedoeld figuurtje in de vorm van een hart, waarbinnen drie punten zijn aangebracht³.

De persoonsnaam die in de armring uit Waardenburg is gegraveerd, roept vragen op. Men zou kunnen lezen P(*ublius*) Ac(c)ius, dit is een voornaam (*praenomen*), gevolgd door een familienaam (*nomen gentile* of *gentilicium*). Pacius of Paccius is niet alleen bekend als familienaam, maar ook als bijnaam (*cognomen*). In ons geval dient zonder twijfel gekozen te worden voor de laatste mogelijkheid.

Het cognomen Pac(c)ius komt in onze streken verder niet voor. Het wijst vermoedelijk op een uitheemse, zuidelijke herkomst van de dedicant⁴.

De armring die Pacius aan Hercules Magusanus heeft gewijd en geschonken, maakt deel uit van de niet onaanzienlijke groep van sieraden (*ornamenta*) die dienst hebben gedaan als wijgeschenk in een heiligdom. Ten onrechte is wel vermoed dat de voorheen gevonden, aan Hercules Magusanus gewijde armringen door vrouwen zouden zijn gedragen⁵. *Armillae* of armbanden/ringen zijn o.a. gebruikt als militaire onderscheidingstekens⁶.

Tot de categorie van offergaven in de vorm van sieraden behoren ook vingerringen⁷, fibulae en halsringen⁸. Een fraai vergelijkingsobject is in ons geval een achthoekige gouden ring die gevonden is bij de bronnen van de Seine (*Sequana*) en blijkens de daarop aangebrachte inscriptie door Clem(entia) Montiola ter inlossing van een gelofte is geschonken aan de Dea Sequana⁹.

Aan Hercules of aan Hercules Magusanus

gewijde armringen zijn tot nu toe alleen aan het licht gekomen in Noordwest-Europa, in de provincies Germania Inferior en Superior¹⁰, steeds zonder dat daarop de naam van de dedicant of schenker is vermeld. Pacius op het hier gepubliceerde stuk is dus ook daarom een uitzonderlijke verschijning.

Er is alle reden om aan te nemen dat de armring uit Waardenburg door Pacius als votiefgeschenk of ex voto bij een beeld van Hercules Magusanus is neergelegd of gedeponeerd en dat zij vervolgens is gaan behoren tot een tempelschat, d.i. het geheel van de in een heiligdom aan de daarin vereerde godheid (of godheden) geschonken, min of meer kostbare offergaven. Men zou zelfs nog verder kunnen gaan en vermoeden dat de ring eens als sieraad bevestigd is geweest aan de arm van een beeld van Hercules Magusanus, bij voorkeur in een aan hem gewijde tempel¹¹.

Noten

- 1 Vgl. o.a. Van Rijnsoever 1966; Stolte 1986, p. 626-629; Van Es en Hessing 1990; Roymans en Derks 1990, p. 449-450.
- 2 Zie voor de laatste: CIL XIII 10027, 212a (Tongeren), b (Bonn?), c (Keulen) en d (Neuss-Grimlinghausen), en ER II 1450, I-IV.
- 3 Van Rijnsoever 1966, p. 96-97.
- 4 Vgl. CIL XIII 505 en 506, F. Münzer in: RE XVIII(1942), 2062, s.v. Paccius, en Mócsy 1983, p. 122, s.v. Paccius en Pacius.
- 5 Van Es en Hessing 1990, p. 86.
- 6 Vgl. A. von Domaszewski in RE II (1896), 1189, s.v. Armillae, en Maxfield 1981, p. 298 (index), s.v. armilla.
- 7 Henkel 1913, p. 312-314.
- 8 Zie hierover vooral Noll 1959/'61.
- 9 CIL XIII 2861 = 10024, 23.
- 10 CIL XIII 10027, 208-212.
- 11 Tal van mogelijke parallellen zijn te vinden in No II 1959/'61, p. 38-40.

Literatuur

- CIL. *Corpus Inscriptionum Latinarum*.
 ER II. Byvanck, A. W., *Excerpta Romana. De bronnen der Romeinsche geschiedenis van Nederland, II: inscripties*. 's-Gravenhage 1935.

- Es. W. A. van, en W. A. M. Hessing, 1990. *Herculi Magusano: een wijaltaar uit Houten*. In: *Feestbundel aangeboden aan prof. dr. D. P. Blok*. Hilversum, 81-90.
- Henkel, F., 1913. *Die römischen Fingerringe der Rheinlande und der benachbarten Gebiete*. Berlin.
- Maxfield, Valerie A., 1981. *The Military Decorations of the Roman Army*. London.
- Mócsy, A., e.a., 1983. *Nomenclator provinciarum Europae Latinarum et Galliae Cisalpinæ cum indice inverso*. Budapest.
- Noll, R., 1959-'61. Ein Armreif aus Flavia Solva mit Weihinschrift an Hercules, *Schild von Steier* 9, 35-42.
- RE. Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*.
- Rijnsoever, J. P. C. van, 1966. *Hercules Magusanus*, scriptie Provinciaal-Romeinse Archeologie, Katholieke Universiteit Nijmegen (niet gedrukt).
- Roymans, N., en T. Derks, 1990. Ein keltisch-römischer Kultbezirk bei Empel (Niederlande), *Archäologisches Korrespondenzblatt* 20, 443-451.
- Stolte, B. H., 1986. Die religiösen Verhältnisse in Niedergermanien. In: Hildegard Temporini/W. Haase (Hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* II, 18, 1. Berlin/New York, 591-671.

Berg en Dalseweg 150
6522 BZ Nijmegen

Etudestraat 62
6544 RT Nijmegen